

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

1. szám
1892.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

270. sz.
1914.

Turistaság és a háború.

A reánk zúdult nagy világháború erős próbaköve a nemzeteknek. Legilletékesebb államférfiünk jelentette ki a háborús országgyűlésen bibliai hasonlattal élve, hogy a nagy világmérfőzésben a magyar nemzet megméretett és súlyosnak találtatott.

Egy másik vezető állásban lévő, történetíró államférfiú hozzám intézett levelében a bécsi intéző körök ítéleteként azt olvasom, hogy „a magyarság valeurje (értéke) oly magasan áll, hogy azt senki sem vitathatja el s mi magunk sem hittük. A magyar fegyelmezettebb és szívósabb lett.“

Mindenfelől azt halljuk, hogy a kozák rettegi a „vörös ördögöt“ — a magyar huszárt. Elfogott orosz tisztek úgy nyilatkoztak, hogy a világ legelső katonája a magyar „homvéd“.

Hindenburg, a németek genialis hadvezére kijelentette, hogy a háborúban azé a hadseregé lesz a végső győzelem, amelynek legedzettebb az idege.

A tények azt igazolják, hogy a híres magyar vitézség a béke hosszú korszakában és azok közt a kedvezőtlen viszonyok között, melyek érvényesülését az utóbbi nemzedék idején gátolták, nem ernyed el, hanem régi fényében újra tündököl.

De mi köze mindehez a turistaságnak? — kérdezhetné valaki.

A felelet nagyon egyszerű.

A turistaság egészben véve mindazt magában foglalja, ami a modern kultúremler idegrendszerét megedzi, a fáradalmak elbírásához szoktatja, ami a tábori élet legjobb előiskolája.

Aki a mi háborúnk eddigi változatokban gazdag menetén végigtekint, láthatja, mily óriási teherpróbáknak, fáradalmaknak, nagy előremeneteleknek és stratégiai visszavonulásoknak, majd előretöréseknek gazdag láncolatából állott eddig is. És közben, a harcok folyamán, mily óriási testi edzettséget igényelt a szabad természet ölen való táborozás, a lövészárkokban való tanyázás. Amit csak az bírhatott ki, akinek az életben is volt hasonló előiskolája.

A turistaság békében mindazokat a gyakorlatokat nyújtja, amikre

a katonáknak a tábori életben szüksége van: a hosszú menetek győzését, a szabadban táborozás kibírását; még az étrendben is a turista táplálkozás van napirenden, mert a tábori konyha bizony nem mindig hatolhat el a tűzvonalig.

Mindebből világos, hogy a turistaság kitűnő előiskolája a tábori életnek.

A német a legkitűnőbb turista. A „mens sana in corpore sano” elve egy nemzetnél sem általánosabb, mint vitéz szövetségeseinknél. Megis látszik harcmódozaton és tűneményes diadalaikon.

A mi honvédeink, kik a természet ölen nevedtek, a legedzettebb katonák, akiknek erélyét sem az őszi esők, sem a tél zord fagyja nem lankasztották meg. Az úri fiúk közül is azok bírják legjobban a rendkívüli fáradozást, kik a béke idején is hozzászoktatták magukat a szabad természet viszonyosságaihoz, akik jó turisták.

A Kárpátok útvesztő rengetegekben, az orosz-lengyel hómezőkön, a szerb hegy-völgyek labirintusában, a montenegrói sziklák khaoszában azok tájékozódnak legjobban, akik békeidőben is járták a hegyeket, völgyeket, a szabad természetet. A vitézségben is elsőrangú székely fiúkról e tekintetben is egész legendák szállnak.

Ez a világháború fényesen igazolta azt az általunk mindig hirdetett elvet, hogy *ki a szabad természetbe*. Az elpuhult, tunya népek nem állják ki a versenyt a világháborúban. A testedzés, a fáradozások megszokása, az idegek és izmok rendben tartása az élet egyik főfeltétele. Most annál is több: a honvédelemnek erőforrása.

Hiszszük és reméljük, hogy ez a nagy teherpróba, melybe belsődtartunk, a turistaság értéke és haszna felismerésére is gyümölcsöző hatású lesz.

Mert mi is azt hiszszük, hogy az fog győzni, akinek idegrendszere erősebb, s ennek a turistaság, a velejáró testi és lelki edzés a legjobb iskolája.

Amit mi mindig hirdettünk, hogy *ki a szabadba*: most a kényeszerűség diktálta ránk. Most már látjuk, hogy ott terem a *szabadság*, onnan árad felénk a *dicsőség*, onnan hozzák haza fiaink a szebb jövő biztosítékát — a fényes *győzelmeket!*

Sz. K. L.

Az E. K. E. kirándulása a Detonátára.

Irta: Orosz Endre.

A folyó évi pünkösdi ünnepen régi vágyunk teljesedett be, midőn az E. K. E. által rendezett csoportos kiránduláson a világhírű *Detonáta* kúpjait, valamint az *Erdélyi Érchegység* legnevezetesebb aranytermő helyeit is alkalmunk volt megsejmelni. Kirándulásunk ezen főcéljain kívül a *torda—topánfalva—abrubányai* keskenyvágányú vasút vonalának mentén feltáruló természeti szépségek látása és az *Aranyos-völgy* lakóinak futólagos néprajzi megfigyelése is emelte élvezetes és tanulságos kirándulásunk eredményeit.¹

Kolozsvárról május hó 31-én a reggeli gyorsvonattal indult el a kolozsvári csoport *M. Kovács Géza* E. K. E. főtitkár vezetésével. Aranyos-Gyérestől 22 percnyi idő alatt Tordára érkezünk, honnan az E. K. E.-nek a folyó év elején megalakult és már 78 tagot számláló torda-aranyosvármegyei osztályából nagyobb csapat csatlakozását reméltük, azonban sajnos! a tordavármegyei osztály tagjai nem jöttek elzarándokolni a természethez s közülök mindössze kettő szaporította meg társaságunkat, kikkel együtt *Gruber József* osztálytagnak két családtagja is részt vett az utazásban. Tordán jegyet kell váltanunk az aranyosvölgyi kis vonatra, de a hazautazó sok móc miatt alig lehet a pénztárhoz férkőznünk; eseten félénkségük és a pénzkezelésben való lassúságuk mind elárulják, hogy e vasút nekik a kultura első, igazi iskolája. Végre kiszabadulunk a tömkelegből s egy külön III-ad osztályú kocsiban elhelyezkedve 9 óra 10 perckor tovább mehetünk. A 95 km hosszú és úgy gazdasági, mint turisztasági tekintetben igen jelentős T. T. A. keskenyvágányú vasutat 1912 nyarán adták át a forgalomnak s legelső rövid ismertetését az Erdély 1913. évi 1-ső számában olvashattuk. Azóta már a turisták egész serege utazott rajta s a vonala mentén fekvő érdekes vidékek felkeresése napról-napra fokozódik. Az Erdély folyó évi 4-ik számában² *Losonczy János* írja le az Aranyos völgyén át megtett utazását, míg a jelen sorokban vázolt kirándulásunk ugyancsak e vasút igénybevételével érte el kitűzött célpontjait. Különb, hogy az Aranyos völgyének mindkét oldali terjedelmes havasi hegyvidékei turisztikai, föld-

¹ Az úti társaság tagjai voltak: *Berde Imre, Bloch Sándor, Boga Lajos, Erdős Dezső* (Budapest), *Gruber József, Gruber Józsefné* és *Gruber Vilma* (Torda), ifj. *Guidó Béla, Herczeg Sándor, Hrabovszky Mór* (Celdömök), *Dr. Imre Kálmán, M. Kovács Géza, Mohl Berta, Nullinek Viktor, Dr. Rákóczy Béla, Steinhibel János* (Torda), *Dr. Szádeczky Lajos, Szelhoffer Károly* (Hosszúaszó), *Szombathy Imre* (Fényeslitke), *Szombathy Kálmán, Dr. Tóth Kálmán, Tóth Aladár, Zágoni Viktor* és e sorok írója. Borrév állomásán csatlakoznak hozzánk: *Berde Imre, Bloch Sándor, Herczeg Sándor* és *Zágoni Viktor* útitársak, kik már szombat d. u. 2 órakor gyalog indultak el Kolozsvárról s *Csürülye, Ruhaegres* és *Alsójárán* át érkeztek Borrévre.

² Abrubányától Nagyenyedig az Érchegységen át. 53—58. l.

tani, barlangtani, régészeti, néprajzi és növénytani tekintetben mennyi érdekes anyagot rejtenek magukban a jövő kutatói számára, erre nemcsak a megfelelő katonai térképek megtekintéséből lehet következtetni,¹ hanem már az idevonatkozó régebbi irodalmi művek is elég tájékozódást adhatnak az érdeklődőknek. Hogy éppen csak röviden mutassak rá e hegyvidék nevezetességeire, mely valóságos Eldorádója a turistaságnak (gyakorolják ezt az illetők akár csak a sportolás kedvéért, akár pedig valamely tudományágnak kultiválása érdekében) álljanak itt felsorolva az alábbi nevezetesebb pontok: *Várfalván* a *Fütyer* nevű őskori telep, ugyaníttlen római település, *Torockó* régi vasbányái és lakóinak érdekes néprajza, az 1130 m. magas *Székelykő*, a torockó-szentgyörgyi várrom, a gyertyános *Kőköz* barlangjaival és ősemberi településeivel, az 1259 m. *Pilis*, az 1228 m. *Tarkó*, a remetei sziklaszoros és a remetei kanyarulatnál (La kurmatura) levő neolithkori őstelep, a *Remete-Pojána* felett kimagasló 1281 m. *Secu* (Százaz) hegy tetején *Herepei Károly* tanár által felfedezett őstelep, a ponori buvópatak (*Dilbina*) és barlang, a bedellői mészkőhegység 1249 m.-ig emelkedő szirtjei, a bedellői csontbarlang, az 1282 m. *Vidalyi kő*,² a 907 m. *Zsidovina* trachytoszlopai, a bélavári barlang, a podságai *Skarisora* 1353 m. és a vele szomszédos *Vulturel* meredek mészkőfalai, a híres runki szoros és barlangjai, a *Kolcu Bulzulu* bazalt-oszlopos csúcsa, az *Öreghavas* (Muntyele mare) hatalmas hegyvonulata, 1829 m. magas főcsúcsával, a felsővidrai csigatelepek (kövült *Ammonites*), a *Kirnik* és *Csetátye* római bányahelyei, a *Detonáta* s általában az egész terület mők lakosságának ethnografiája.

A biztonságot szem előtt tartó lassúsággal haladó vonatunk *Várfalván*nál éri el az Aranyos folyó szorosát, honnan kezdve vasút és országút mindenütt szorosan egymás mellett követik az Aranyos folyó S alakú kanyargásait. Gyönyörködve szemléljük az elmaradozó erdős hegyoldalakat s az itt-ott feltűnedező sziklás magaslatokat, miközben 1 óra tájban *Felső-Szolcsva* állomásnál előszedjük hátizsákjaink tartalmát, hogy a pünkösdi ebédet elfogyaszszuk. A table d'hôte végeztével még narancsot is szerezhethünk, mert ezt bőven árulják az állomásokon, holott a vasút létesítése előtt itten még hírből sem ismerhette az autochton misera plebs. 2 óra 15 perckor *Aranyosbánya* állomáson vagyunk, amely név a régi *Offenbánya* városnak még régibb magyar neve volt. *Lupsa* állomás következik, amelytől gyalog menve egyenesen délre a legrövidebb úton 4 óra alatt lehet a *Detonátát* elérni. Topánfalva állomás előtt híd vezet át az Aranyoson, amelyet itten elhagyva vonatunk délre veszi útját az *Abrud-patak* völgyében. D. u. 4 óra 23 perckor az aranybányászatóról nevezetes *Abrudbányára* érkezünk, amely a vasútnak végpontját képezi. Azonnal fellepedünk az állomáson várakozó kocsikra s bemegyünk a szépen fejlődő városka főterére. Itten megállott a karaván, míg egy hatodik kocsit kerített elő s így minden kocsira 4—4 személy jutva a kocsison kívül, elég kényelmesen elhelyezkedhetett a társaság.

Míg a kocsi előállott, én és *Szelhoffer* társam egy kis sétát tettünk a városban, melynek folyamán örömmel győződünk meg arról, hogy

¹ L. Special-Karte, (1 : 75,000.) Zone 20. Col. XXIX. Nagyenyed és Zone 20 Col. XXVIII. *Abrudbánya* lapját.

² E helyen megjegyzem, hogy a Special térképnek 1900. évszámú Z. 20, C. XXIX. Nagyenyed lapján némely hegymagasságok méretei nem fedik az Alsófehérvármegye Monografiája I. kötetében foglalt orografiai adatokat, amint a különbségeket itten feltüntetem és pedig elől a Monogr., zárjelben a térkép méretszámait: Csákyai kő 1236 (1233), Tarkó 1228 (1218), Pilis 1259 (1250), Secu 1284 (1281): Vidalyi kő 1282 (1263).

ez a kiváltságos bányász mezőváros, mely *Auraria* név alatt már a rómaiak idejében is jelentékeny bányásztelep volt s melynek a magyar királyok idejében szerzett egész kulturáját és vagyonát az 1848—49-ki szabadságharc műveletlen martalóc csordái feldúlták, ma már ismét a magyar művelődésnek és hazafiságnak valóságos oázisaként szerepel. Különösen meglepő volt ránk nézve az utcáknak történelmi nagyjaink nevei után való elnevezése, a miben a város keskeny utcái az egész magyar történelmet felölelik. E külső jelekből is örömmel láttuk, hogy Abrudbánya város vezetése lelkes magyar előjáróság kezében van, amely hazafiságát ilyen külső, de imponáló módon tudja dokumentálni. Legyen jutalmuk érte a magyar nemzet hálája és tisztelete! Megtekintjük az állami polgári iskola szép modern és virágdíszes palotáját, mely hivatva van az állam presztízst is hirdetni; majd a főtér ref. temploma mögötti emeletes ház falába illesztett felírtos kőtáblán akad meg tekintetünk, melyről a következő versbe foglalt magyarázatot olvastuk le:

Ezer hatszáz hetven kettőben ezen hely
 Apaí Mihálytól lett Tanuló Műhely.
 Ezer hétszáz negyven hatba ujított
 Meg s egészen fából talpra állított.
 Kőből rakattatta, mely rendelt fokára
 Hogy tartsák és legyék az Ekkl. hasznára.

A tanuló műhelynek jelzett épület hihetően bányásziskola lehetett, mely a ref. ekklezsia tulajdona volt ekkor.¹

A szükségelt kocsit előállván, társainkat készülődni láttuk, mi is sietve visszatérünk a csapathoz, mert még besötétedés előtt akarjuk elérni a detonátai menedékházat, hova program szerint 8 óra 30 perckor kelle megérkeznünk. Borult enyhe időben indulunk Abrudbánya főutcáján végig a Bucsum-Siásza faluba vezető úton, mely hova-tovább mind vizesebb és sárosabb lett a délutáni záportól. Helyenként virágzó orgonabokrokot (*Syringa Vulgaris L.*) látunk, jeléül annak, hogy itt a hegyek között a tavaszi flora még nem virágzott el.

7 ó. 30 p.-kor *Bucsum-Siásza* temploma mellett leszállunk a kocsikról s felkapaszkodunk északra felé a Detonátához vezető gyalogösvényen. A plató gyepes tetejéről igen szép kilátásunk volt a távoli hegyóriások kimagasló csúcsaira. Látható volt az 1264 m. magas *Vulkán* impozáns mészkő sziklája, valamint ettől jobbra a leányvásáraitól híressé vált 1480 m. *Gaina* hófedte tömege.

8 ó 15 p.-kor a *Csupasz-Detonáta* lába alatti szép fenyveshez érünk s innen 10 p. múlva elérjük a menedékházat. A Detonáta északi oldalán fából épült kincstári menedékház ez, melyben *Fosztó Márton* m. kir. erdőőr lakik. Elől a Detonátára tekintőleg széles, fedett veranda van, honnan remek kilátás nyílik a bazaltkúp aljában álló fenyvesre. (1-ső ábra.)

Az időházal kapcsolatosan az E. K. E. alsófehérmegyei osztálya által létesített menedékház sok tekintetben fejlesztendő volna. Sajnosan kell hangoztatnunk, hogy ez az osztály nem érzi szükségét az intenzív működésnek, pedig az osztály területének demarkációsális vonalán belül fekvő természeti szépségek s főleg maga a Detonáta is — ez a felsé-

¹ Némethy Samu abrudbányai polg. isk. igazg. úr hozzáintézett levélbeli kérésre szíves volt tudósítani arról, hogy e ház ma is a ref. egyházé, kétlakásos bérház és hogy régebben ref. elemi iskola volt.

ges szép hely, melyet annyian látogatnak, — megérdemelné, hogy Alsó-
fehér vármegye ifjabb és lelkesebb fiai újlag ne csak szervezkedjenek,
hanem a nyugati műveltebb nemzetek turista egyesületeinek példájára
kitartással buzgólkodjanak a lokálpatriotizmus rendszeres fejlesztésében.
Jelenlévő turistatársaink is egyértelműleg kijelentették, hogy e helynek
kultiválása a központ részéről okvetlenül tervbe veendő.

Letelepünk a veranda hosszú asztalához s Fosztó házigazdánk
egész háznépével buzgólkodik éhségünk kielégítésén. Egymás után
kerül terítékre: egész halom sonkaszelet, egy másik tálban a turistáink
által versben is megénekelt, pompás ízű fehér pulykapecsenye, továbbá
kávé, tej, tea, vaj, kinek ami tetszik. Hát még a hátizsákokból mi min-
dent szedtek elő turistáink, azt nem sorolom fel, csak éppen felemlítem,
hogy innen még a hírneves magyar gulyás sem hiányzott, conserves
dobozból.

Vacsora után elővesszük a vendégeknyvet s nagy érdeklődéssel

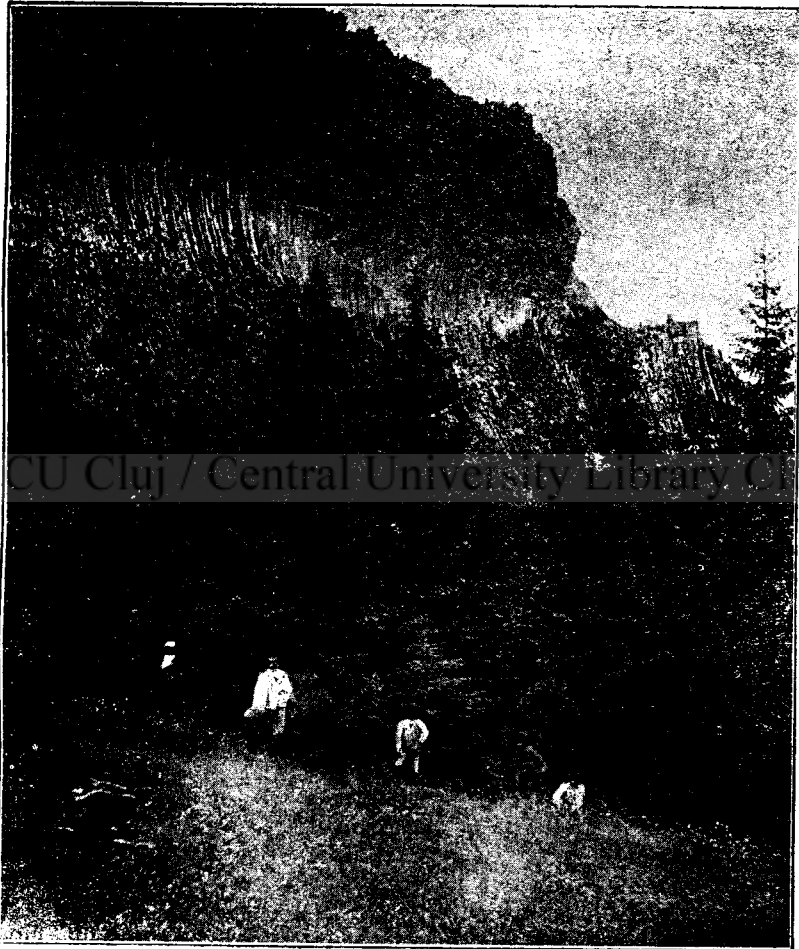

1-ső ábra. E. K. E. menedékház és erdészlak a Detonátán. (Ruzitska B. felvétele.)

lapozgatjuk az ittjártak névsorait. Címlapja szerint 1899. évi IX. hó
10-én *Csató János* elnök és *Dr. Varró László* titkár aláírásával adta ki
az E. K. E. alsófehérmegyei osztálya. A legelső látogató 1900. június
21-én *Dr. Recea János* zalatnai orvos; a folyó évben pedig április 11-én
Kovács Aladár takarékpénztári igazgató Kolozsvárról. A legtöbb látogató
természetesen a környékről való, nevezetesen: *Bucsum, Abrudbánya,*
Verespatak, Aranyosbánya, Zalatna, Körösbánya, Torda, Nagyenyed,
Gyulafehérvár, Szászváros, Déva községekből. Éppen csak futólag jegyez-
tem ki a következő külföldi városokat: *Bécs, Grác, Innsbruck, Salzburg,*
Bergstadt (Csehorsz.), *Pribram* (u. ott), *Prága, Lemberg, Csernovic,*
Bukarest, Constanza, Cernavoda, München, Berlin, Freiberg, Braun-
schweig, Kopenhága, Kurland (Oroszorsz.), *Milano, London, Edinburg,*
Chelmisford (Anglia), *Newyork*. Különben igen tanulságos volna az ilyen
menedékházi vendégeknyvek összes adatainak táblázatos kimutatásokban
való teljes feldolgozása; éppen ezért a menedékházak vendégeknyveinek

megőrzését és a központi irodába való egybegyűjtését szükséges feladatnak tartom.

Majd aludni térünk, részint a menedékház szobáiban lévő ágyakon, részint pedig a nagy teremben elhelyezett szénán, hol általában mindenki jól nyugodott. Másnap hajnali 3 órakor már mind felkeltünk s a *Csupasz-Deatonátára* vivő keskeny, meredek ösvényen rövid 10 perc alatt feljutottunk a bazalt-hegynek 1182 m. magas csúcsára, honnan, mert szeles, borult és ködös időnk volt, csak időnként láthattunk valamit a remek körképéből, de érdekes látvány volt a magasból nézni, a

2-ik ábra. A Deatonata északi oldala. Oszlopos elválású bazalt.

mint a szél által hajtott ködtömegek a mély völgyek felett elvonultak. 4 óra tájban megpillantottuk a felhők közt kelő napot, amely a közeli hegyek oromzatait rövid időre megvilágította. Felséges látvány volt a felhők közül kikivillanó napnak változatos látképe, mely egyszer sötétvörös, másszor halvány tűzfényben ragyogott, néha egészen elfedte a széltől űzött felhő, olykor mint ködfátyol lebegett körülötte s legszebb volt, midőn szivárvány diadalívvel vette körül. A sziklalapra dűlve nem győztünk betelni a pillanatról-pillanatra változó felséges égi

tűzjátékkal. Elragadóan szép lehet a kilátás derült időben a tetőn lévő filegoria ablaknyílásaiból. E hatszögű kis házikó a bazaltoszlopok égnek irányuló végeire van építve s alatta szépen észlelhető a bazalt ívesen hajlott oszlopainak elválása. A nap színjátékaiban való gyönyörködés és néhány fénykép felvétele után leszálunk a fenyveshez, hogy most már alúlról tekintsük meg az ősidők óta alázuhant oszloptöredékeket. Mondhatom, hogy a Detonáta innen nézve a legfelségesebb. (2. ábra.) 20—30 méter hosszúnak látszó, ívesen befelé görbült oszlopok sorozata áll felettünk a magasban, amelyek egy óriási orgona sípjaihoz hasonlítanak. Azért mondja a költő is e helyhez kötött néprege feldolgozásában:

„Ha e világ az Isten temploma,
A Detonáta benne orgona:
Ez orjás orgonának sípjai
Felhőt verő bazalt oszlopai.

A messze nyúló hegláncolatok
A nagy templomhoz méltó karzatok;
S az ormokon zugó szél zengzete,
A természet vallásos éneke.“

A földön heverő szikladarabokból kisebb mintákat tördelünk kalapácsunk segélyével s ezenközben tapasztaljuk ki, hogy milyen roppant kemény, tömött és súlyos kőzet a bazalt. Színe sötétszürke; anyaga: földpát, augit és olivin elegye; sötét színét a sűrű magnetit tartalomtól kapja. A Detonáta kőzete dr. Koch Antal szerint tiszta földpátbazalt.¹ Bazalt elnevezése oly régi, hogy már Plinius is használta e nevet. Eredete vulkánikus, mely a Verespataktól délkeletre fekvő neocom kárpáti homokkő fensík területét a tertiár-korban törte át és hozta létre azokat a várromszerű egyes kúpjaival érdekes hegyalakzatokat, amelyek mint festői pontok messze földön hírnevessé váltak. Ilyenek a Balaton vidékén a déli Bakony számos kúpjai is, minők: Csobáncz, Tátika, Szigliget, Rezi, Somlyó, Sághegy.

A bazalt nevezetes sajátága az oszlopos elválás, amelynek szép példája hazánkban a somoskői (Nográdm.) és a detonái bazalt. Ez utóbbi nemcsak Magyarország legnagyobb oszlopos bazaltja és mint ilyen egyik ritkasága, hanem Hauer és Stache osztrák geológusok leírása szerint Ny.-Európának is legszebb ilyenmű látványossága.² Ő felsége első erdélyi körútiában 1852. júl. 22-én szintén megtekintette és ekkor a Detonáta homlokzatával szemben bazalt oszlopokból összeállított asztallal és székekkel fogadták.

Európában egy másik ilyen nevezetes bazalt előfordulás Skóciának Staffa szigetén a világhírű Fingals cave (barlang), részint egyenes, részint meggörbült oszlopaival.

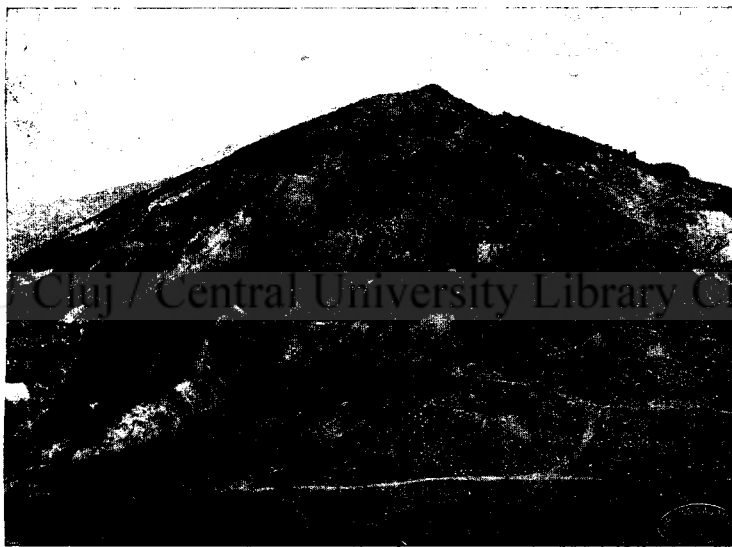
5 órakor visszatérünk a menházhoz; reggelizünk és egy pár fénykép felvétele után 6 óra 15 perckor tovább folytatjuk utunkat gyalog a Detonátától északra húzódó gyepes hegygerincen. A Caragusa nevű hegyvonulatnál nyugatra kanyarodunk s az 1139 m. magas Hergeu csúcs mellett haladunk el, honnan visszatekintve festői látványt nyújt a Detonáta fenyves környéke. 7 óra 30 perckor Bucsum faluhoz tartozó házakat érintünk s itten egy másfél méternyi hosszú szántalpra erősített dom-

¹ Az Erdélyrészi Medencze Harmadkori képződményei. II. Neogén csoport. Budapest 1900. 265. l.

² Geologie Siebenbürgens. Wien. 1863. Seite: 532.

ború zsindefedelet látunk a falu szélén, melynek oláh neve: *kolibucé*, azaz kalibácska. Pásztormenhely ez az érdekes ősjellegű néprajzi tárgy, amelyet legelő változtatáskor két ökör után fogva bárhova el lehet húzni a nyáj után a maga egészében. Kényelmes úton haladva 8 óra 30 perckor már a Verespataktól D. K.-re eső tetőről feltűnnek az 1143 m. magas vöröses-sárga *Kirnik-hegy* s tőle balra a feketés-szürke, ódon kinézésű *Csetátye*, kirándulásunk e nevezetes célpontjai. (3. ábra.) Megkapó látvány e szagगतott, régi római és jelenkori bányáüregekkel sötétlő kopár sziklaszirtek, amelyeknek lefényképezésére azonnal fel is állították gépjüket az amatőrök, kiktől azonban (sajnos!) egyetlen képet sem lehet itten bemutatnunk, mert erre vonatkozó ígéreteik teljesítéséről úgy látszik megfeledkeztek. Lent a völgyben egy cementmedencében felduzzasztott tó látszik, mely az alább fekvő zúzók hajtására szükséges vízerőt szolgáltatja.

A balkézről maradó kicsiny bányászfalu: *Korna* mellett elmenve

3-ik ábra. Kirnik-hegy. (Ruzitska B. felvétele.)

kőtörmelékkel borított meredek oldalon bányavájatok közt leérünk a *Kirnik hegy* aljába, hol egy aranypor keresésével foglalkozó oláh emberre találunk. Felszerelése mindössze egy kissé hajlott hegyű és rövidnyelű vascsákány (*csokán*), melylyel a beiszapolódott kőrögöket bontja fel; 1 ócska kapa (*szápé*), mely a homok összehalmozására szolgál és végül 1 hosszúkás kis teknő (*trok*), melyben az aranyport iszapolja. Ezek kétségtelenül még a legősibb aranymosó szerszámok, minőket az ókori Dáciában használtak.

A Kirnikről átmegyünk a *Nagy-Csetátyéra* s megtekintjük az aljában levő bányáüregeket, amelyek némelyikében még ma is folytatják a bányászatot. (4-ik ábra) Megilletődve szemléljük különösen a legfelső emeleteknek toronymagasságú szagगतott falait, szédületes sziklapárkányait és a már másfél évezred óta felhagyott és beomlott boltozatú bányavájatok kapuhelyeit. Évezredek ősmultjába kalandoznak vissza gondolataink. Az ősi Dáciának Eldorádójában vagyunk, mert hiszen Közép-Európának egyetlen

len vidéke sem ontotta oly bőven az aranyat, mint az *Erdélyi Ércheységnek* körülöttünk elterülő vidéke. E helynek már a történelemelőtti kor népei előtt is ismeretes gazdagságú aranybányái — miként *dr. Cserni Béa* mondja: „a rómaiak *Californiája* volt s lehetséges, hogy *Trajanus*-nak nagyszerű haditervein kívül a kincsvágy volt az egyik, még pedig a főrugója *Dacia* meghódításában.“¹ S midőn Trajanus *Dacia* aranyhegyeit birtokába vette s már nagymérvű bányászatot üzött, a mai *Verespatak* helyén volt a rómaiak *Alburnus maior* nevű legnépesebb bányatelepe. A rómaiak aranybányászatának legclassikusabb helye a *Kis-és Nagy-Csetátye* hegy, melyeken a felülről lefelé való ősi bányászko-

4-ik ábra. A Csetátyében beomlott, felhagyott bányák.
(Ruzitska B. felvétele.)

dás nyomai még most is látszanak. A rómaiak — miként *Livius* írja, — az izzásig hevített sziklákra ecetet öntve, repesztették azokat s e nehéz, a szűk lyukakban görnyedezve végezhető terhes munkára a dák rabszolgák százait, sőt ezreit alkalmazták.

A rómaiak itteni aranybányászatával kapcsolatban meg kell emlékeznünk a különböző bányaüregekben többször talált írásos szövegű viasztáblákról (*tabulae ceratae*), melyek oly nagybecsű leletek, hogy miként *Finály Henrik* írja: „az Erdélyben talált sok római régiség közül tán egy se vonta oly nagy mértékben és oly méltán magára a tudós

¹ L. Alsófehér vármegye Monografiája. II. kötet. Első rész. 243. lapon.

² Az erdélyi bányákból került viasztáblák és az ősrómai folyóírás. Az Erd. Muz.-Egyl. Évkönyvei. I. köt. Kolozsvár, 1861. pag. 75—88.

világ figyelmét, mint ezek a viaszos falapokra írt oklevelek.² Aljzatuk vékony fenyőfalap, amelyre olvasztott viaszt öntöttek s ebbe megszáradás után bronz- v. csontstílussal karcolták be az írás szövegét. Tartalmuk többnyire különféle szerződés, nevezetesen: adásvételi vagy vásári, bánya-haszonbérleti, közkereseti, társas és házvásárlási szerződések, de van adóslevél, kötelezvény, nyugtatvány, jegyzőkönyv és bevételi- s kiadási okírat is közöttük.

A legrégebb viaszlap 131-ben kelt Kr. u. *Hadrianus* császár uralkodása (117—138) idejéből, tehát már föltehető, hogy a Daciát meghódító *Trajanus* (98—117) telepítette meg Daciában a dalmáciai pirustákat, kik mint bányászok híresek voltak. A többi okmányok keltezése a Kr. u. 139., 142., 159., 160., 162., 163., 164., 167. és 182. évekből való.

Ami azt a kérdést illeti, hogyan kerültek e viasztáblák a bányák üregeibe? kétségtelennek mondhatjuk, hogy háborús időkben célzatosan rejtették oda bányász tulajdonosaik, ahol aztán — gazdáik előbb elpusztulván — napjainkig megmaradtak. Érdekes volt az a lelet, amely 1855 július 24-én a Verespatak közvetlen közelében nyíló *Katalin-bányából* került napvilágra. Ugyanis ekkor találtak elfalazott helyen: egy 66 cm. hosszú hajfonatot, 1 fiókos asztalt, hordót, fateknőt, cseberrészleteket, edényt, 1 szaruból való ivópoharat, mécseseket, fakanalakat, posztódarabokat és több viasztáblát. Hogy a régebbi időkben talált mennyi sok érdekes római lelet pusztulhatott el avatatlan kezekben, arról természetesen nincsen tudomásunk. Az ismeretes viasztáblákat 1786-ban, 1788., 1790., 1820., 1854. és 1855. években lelték a bányászok s másod-, harmad-kézből jutottak végre a különböző muzeumokba, mint a gyulafehérvári püspöki könyvtárba (*Batthyaneum*), a *Nemzeti Muzeumba*, az *Erdélyi Muzeumba*, a balázsfalvi gymn., a nagyenyedi *Bethlen-kollégium* gyűjteményébe és a berlini muzeumba. E viaszlapokon többször fordúl elő: *Alburno maiore* vagy *maiori* megjelölése.¹

Útitársaink nagy érdeklődéssel hallgatták e sorok írójának a Csetátye tövében tartott felvilágosító magyarázatát, minek végeztével a hallgatóságból előre lép *dr. Szádeczky Lajos* alelnökünk (ki egész kirándulásunk alatt ki nem fogyó kedélyességével mindvégig emelkedett hangulatban tartotta úti társaságunkat) s magasra emelt jobbajával felmutatva, a kivájt sziklaodúkat így köszöntötte fel:

*Látva téged zord Csetátye
Ember száját mind eltátja!*

mire általános hangos derűtség jutalmazta a rövid, de találó jellemzést.

Majdnem 10 óra lett, mire a rómaiak ezen másfélezredes emlékétől meg kelle válnunk, mert int az idő a visszatérésre. Kanyargós ösvényeken sietünk tehát lefelé s $\frac{1}{4}$ óra alatt lent vagyunk *Verespatak* községében. A bányászok szegényes, apró házai között kiérünk a főutcára, melyen egyre-másra következő zúzókát vagy stompokat láthatunk. Néhányat megtekintünk ezekből s egyszerű szerkezetük rövid leírását a következőkben adjuk. A patakából keskeny csatornákon vizet vezetnek a malomkerekekre, melynek tengelyében a spirálszerűen beillesztett fogak forgás közben az egyvonalban függőlegesen álló 12 kalapács közül egyet-egyet felemelnek s ez a kerék tovább fordulása után lezuhan az

¹ Egy 2 táblából álló, diptichon nevezetű, Verespatakon talált viaszos tábla színes képe látható a Pallas Nagy Lexikona 5. köt. (Bpest, 1893) 353-ik lapja mellékletén.

alatta lévő négyszögletű köpűbe. Az egyes kalapácsok végeibe kemény zúzókö van belefoglalva, amely a vízzel telt köpűkbe tett aranytartalmú ércdarabokat éjjel-nappal szakadatlanul tartó működésével szétzúzza. A köpűk elején lévő vasrostélyon át kifoly az iszapos víz, míg a súlyosabb aranypor a vaskovand (pyrit) porával együtt a köpű fenekére ülepedik le, honnan hetenként egyszer kiszedik az ú. n. marát, melyet az aranybeváltó hivatalnál értékesítenek. Az ilyen zúzó (werkek) átlagos napi keresete 10–12 gr. aranypor. Nem lesz még érdektelen megemlíteni, hogy míg 1862-ben a zúzó száma a nyolcszázat meghaladta,¹ ma a kincstári zúzómű vezetőjének közlése szerint 4–500 van még munkában.²

Szemlélődésünket bevégezve sietünk lefelé a vasútállomáshoz. A főutcán lejövet jobbkézről egy épület utcai falában egy felírat nélküli, két emberalakot feltüntető római domborművet (relief) és egy külön köröszlánt látunk befalazva. Egy útszéli vendéglőben ebédelünk, honnan 11 órakor társaságunk nagyobb részét hátrahagyva, kilencen jól kimért lépésekkel tovább gyalogoltunk. Útunk szélei bazalt kerékvető-oszlopokkal vannak kirakva. A patak kiszélesedő medrének homokzátornyain teknős aranymosó férfiakat és nőket látunk, akiknek — a kincstári zúzómű vezetőjétől nyert felvilágosítás szerint — napi keresménye átlag 2, szerencsés napokon pedig 3 korona értékű aranypor, melyet Abrudbányán beváltanak. — Déli 12 órakor elérjük a verespataki m. kir. zúzóművet, mely 1898 óta van a mostani gépüzemre berendezve. A felügyelő mérnök szíves engedélyével és kalauzolásával megtekintjük a villamos erővel hajtott zúzómű összes gépeit és ezek munkáját, melynek eredménye az irodahelyiségben kifüggesztett táblázatos kimutatás szerint 1913-ban 100 kgr. ezüsttel ötvözött arany volt. Ebből 51·9 kgr. tiszta arany és 41 kgr. tiszta ezüst. Bevételeinek összege 210 ezer kor., melyből levonva az üzemeltetés 60 ezer koronáját, maradt tiszta nyereség 150 ezer korona, ami azt mutatja, hogy érdemes még bányászni Verespatakon.

Végül átmegyünk a szomszédos vasúti állomásra, honnan 1 óra 5 perckor hazafelé indulunk, mire a kétnapi kirándulásunkat megkímélő eső is el kezdett zuhogni. E fölötti örömeben a társaság verselni kezdett: rimekbe szedte a ködös Detonátán esetleg kapott náthát, Fosztó bácsi megevett fehér pulykáját, egy elszakadt szoknya megvarratását. Vígán telt az idő a lassan haladó és sokat álldogáló kis vonaton; mivel a kirándulás mindenkit kielégített, a vasútvonal vidéke most már kevésbé érdekelt. Azonban mégis akadt érdekes látnivaló: Szártos állomással szemben van a *Colcu Bulzuluj* (Bulz szirtje) nevű magasra törő bazalt kúp, melynek kőzetanyagát a Detonátán látott ívesen hajló oszlopairól a távolból is rögtön felismertük. Aranyos-Gyérestől a többnyire zsupolt gyorsvonaton végre 11 órakor megérkeztünk Kolozsvárra egy pompásan sikerült szép kirándulás kedves emlékeivel és becses tanulságaival.

¹ L. Szünnap kirándulás Erdély nyugoti hegyei közé. Honunk ifjúsága számára írta Ompolyi. Kolozsvár. 1865. pag. 21.

² Losonczy János az „Erdély“ folyó évi 4-ik számában (54-ik l.) az általa régebben is csak 200-nak jelzett stompok legtöbbjét elnémultnak, romban heverőnek mondja, amit tehát ezennel rektifikálunk.

Felhívás tagtársainkhoz! Az E. K. E. Elnöksége tisztelettel felkéri az E. K. E. tagjait, hogy a most folyó világháború harcaiban elesett E. K. E. tagok neveit, megsebesülésük körülményeit és elhalálozásuk idejét az Egyesülettel tudatni szívesek legyenek. *Elnökség.*

Az E. K. E. választmányi ülése. Az E. K. E. folyó évi július hó 10-én választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: Dávid Béla, dr. Eisler Mátyás, Incze Gerő, Madari Zoltán, dr. Márki Sándor, Orosz Endre, Sárdi Lőrinc, dr. Szádeczky Lajos, Virágháty Gyula, Werger István és M. Kovács Géza főtitkár. Elnökölt dr. Szádeczky Lajos elnök, jegyzett Orosz Endre, előadott M. Kovács Géza főtitkár. Elnök megnyitván az ülést jelenti, hogy dr. Bóros György, Merza Gyula, dr. Péter Béla elmaradásukat kimentették, majd elrendelte a megelőző ülés jegyzőkönyvének felolvasását. Eszrevétel nélkül hitelesítették. Ezután elnök kegyeletes szavakkal parentálta el a trónörökös párt. Főtitkár tett ezután jelentést az egyesület egy havi életéről, kiemelve az iskolák tömeges látogatásait, továbbá az egyesület két nagyobb szabású magashegységi szépen sikerült kirándulását. A jelentést jóváhagyólag vették tudomásul és egyben jegyzőkönyvi köszönetet szavaztak a kirándulások tapintatos vezetőjének, Losonczi Jánosnak. Ezután főtitkár előterjesztette pénztáros helyett a pénztári kimutatásokat, melyeket jóváhagyólag vettek tudomásul. Ezután letárgyalták a hunyadmegyei osztály, a Székelyó-vizesés, Radnaborberek fürdő, Kolozsvár angol nyelvű ismertetője és a játszótérek ügyeit s több tagnak felvétele után az ülés estve 6 órakor véget ért.

Az E. K. E. választmányi ülése. Folyó évi augusztus hó 10-én az E. K. E. központi választmánya d. u.

5 órakor rendes havi választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: Brutsi László főmérnök, dr. Eisler Mátyás, Fekete Gábor kir. tábla elnök, dr. Gámán József, Merza Gyula, dr. Pataky Jenő, dr. Ruzitska Béla, Sárdi Lőrinc, dr. Török Imre, Virágháty Gyula, Werger István, dr. Szádeczky Lajos alelnök és M. Kovács Géza főtitkár. Elnökölt dr. Szádeczky Lajos, jegyzett Merza Gyula, előadott M. Kovács Géza főtitkár. Elnöki megnyitó után olvastatott az előző ülés jegyzőkönyve, melyet észrevétel nélkül hitelesítettek, majd főtitkár tett jelentést az egyesületi életéről. A jelentést jóváhagyólag vették tudomásul. A tárgysorozat rendjén határozatilag kimondták, hogy a hadbavonultak hátramaradottainak felsegélésére indított országos gyűjtésben az egyesület is részt vesz, a gyűjtőleveket az irodában felfekteti és adományokat el fogad. Ezután letárgyalták a Torda-Aranyos vármegyei alispán javaslatát és a földművelésügyi miniszternek a természeti emlékek védelmére vonatkozó leiratát, megbízván dr. Ruzitska Béla egyetemi tanárt részletes javaslatnak előterjesztésével.

Több folyó ügynek elintézése után az ülés estve 6 órakor ért véget az elnöklő alelnöknek a háborúra vonatkozó reflexióival, diadalmat kívánva fegyvereinknek.

Az E. K. E. választmányi ülése. Folyó évi szeptember hó 10-én az E. K. E. központi választmánya ülést tartott. Jelen voltak: Dávid Béla, dr. Gámán József, Merza Gyula, Pálffy Ernő, dr. Péter Béla, Pap Kristóf, dr. Jékey Dániel, dr. Szádeczky Béla, dr. Szádeczky Lajos, Sárdi Lőrinc, dr. Ruzitska Béla és M. Kovács Géza főtitkár. Elnökölt dr. Szádeczky Lajos alelnök, jegyzett Merza Gyula. Elnöklő alelnök megnyitotta az ülést és bejelentette, hogy az egyesületi szolgálta a harctéren megsebesült, továbbá

Haller Gusztáv és báró Mansberg Sándor az ülésről való elmaradásukat kimentették. Tudomásul szolgál. Felolvasták az előző ülés jegyzőkönyvét, melyet észrevétel nélkül hitelesítettek. Főpénztáros előterjeszti az augusztus havi pénztári forgalmi kimutatást, mely szerint a július havi maradvánnyal együtt az összes bevétel 166 K 30 fillér volt. Választmány a jelentést tudomásul vette és utasította az elnökséget, hogy az egyesület pénzügyi helyzetével tisztikari tanácsulésen foglalkozzék. Főtitkár jelenti, hogy az előző ülés határozata alapján dr. Ruzitska Béla a természeti emlékek védelmére vonatkozó javaslatát elkészítette. Választmány a javaslatot elfogadta és az „Erdély“-ben közreadni elhatározta. Elnöklő alelnök javaslatára kimondotta a választmány, hogy a kolozsvári polgárőrség szervezésére vonatkozólag a kormánybiztoshoz átír.

Az E. K. E. választmányi ülése folyó év október 10-én. Jelen voltak dr. Boros György, dr. Cholnoky Jenő, Fekete Gábor, dr. Gámán József, dr. Páter Béla, dr. Szádeczky Lajos, dr. Jékey Dániel, dr. Kossutány Ignác, Pap Kristóf, Pálfi Ernő, Tanács József, dr. Török Imre, Merza Gyula és M. Kovács Géza főtitkár. Elnökölt dr. Szádeczky Lajos, jegyzett Merza Gyula. Elnök megnyitja az ülést és főpénztáros ismertetvén az egyesület anyagi viszonyait, indítványozza, hogy az E. K. E. más egyesületekhez hasonlóan csökkentse működését és küldessék ki egy bizottság a folyóügyek elintézésére. Felolvastatott az előző tisztikari ülésnek jegyzőkönyve, mely szerint az egyesületi szolgafizetését beszüntették és a gépirónőnek felmondtak. Javasolja a tisztikari tanács, hogy az irodaszolgálat takarékoság szempontjából hetenkint egy napra csökkentessék. Főtitkár újlag kéri szolgálatából illetményei-

nek megállapítása mellett való felmentését. Választmány a tisztikari tanács javaslatát elfogadta és többek felszólalása után főtitkár állásáról való lemondását folyó év december hó 31-ére tudomásul vette.

Tárgyalás alá került Fekete Gábor indítványára a múzeum értékesebb tárgyainak a háború eshetőségeire vonatkozó biztosítása. Választmány dr. Páter Béla indítványára dr. Szádeczky Lajos elnökle alatt dr. Jékey Dániel, Tanács József, Merza Gyula, Orosz Endre és M. Kovács Géza tagokból álló, a választmányi üléseket helyettesítő ügyvezető bizottságot küldött ki.

Tanács József indítványára végül kimondotta a választmány, hogy különböző segélyekért a kérvények beadandók.

*

Személyváltozás az E. K. E. tisztikarában. M. Kovács Géza, az E. K. E. évek hosszú során át buzgó főtitkára megrongált egészsége miatt lemondott a főtitkári állásról és az „Erdély“ felelős szerkesztőségéről. Gazdag tapasztalatait mindamellett ezután is értékesíteni fogja az E. K. E. céljai előmozdítására.

Helyébe az Egyesület a titkári teendők végzését és az „Erdély“ felelős szerkesztését *Orosz Endrére* bízta, aki folyóiratunknak eddig is buzgó munkatársa volt s aki mint kiváló turista s Erdély néprajzának és ősrégészetének kutatója bejárta Erdély minden részét s kinek magának is gazdag néprajzi és régészeti gyűjteménye van.

Orosz Endre ügybuzgalma és szakképzettsége biztosíték arra nézve, hogy benne az E. K. E. agilis titkárt s folyóiratunk gondos felelős szerkesztőt fog nyerni.

Az E. K. E. ügyvezető bizottsága.

Búcsúzó.

Az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek nemcsak nagy a működési területe, de *nehéz és sokféle* a vállalt feladata is. A *hozzáértő, önzetlen* munkásoknak száma, valamint az egyesületnek *anyagi ereje és az érdekeltség hozzájárulása* azonban egyáltalán nem áll arányban azokkal a halaszt-hatatlan teendőkkel, melyeket Erdélyben a magyar turistaság, az idegenforgalom, a fürdőügy, a honismeret érdekében végezni kell.

Ilyen körülmények között a sokféle ágazó adminisztrációs munka, amelynek főterhe egyetlen egy emberre nehezedik, nemcsak súlyos, de egyben idegölő is. Engem legalább az utóbbi évek küzdelmei nemcsak kifárasztottak, lehangoltak, de beteggé is tettek.

Elnökségünknek többször bejelentettem, hogy az Erdélyi Kárpát-Egyesület főtitkári állásáról, melyet 10 évig viseltem, továbbá az „Erdély” felelős szerkesztőségéről lemondok. Az elnökség kéréseimet sokáig függőben tartotta, mert az egyesület jól felfogott érdekében, előrelátólag keresnie kellett a kibontakozásnak helyes útjait és módzatait.

Végre a folyó év október hó 10-én tartott választmányi ülés lemondásomat elfogadta és elhatározta, hogy folyó évi december hó 31-én viselt tisztségeim alól felment.

Szükségem van a nyugalomra! Egészségi állapotomra való tekintettel megválok tehát attól a munkakörtől, amelyben mint osztály-választmányi tag, különböző bizottságok jegyzője, osztálytitkár, osztályalelnök, osztályelnök, központi jegyző, főkönyvvezető, központi titkár, múzeumőr, majd pedig főtitkár, felelős szerkesztő, odaadással, nagy szeretettel, sokszor anyagi áldozatokat is hozva, 23 éven át dolgoztam.

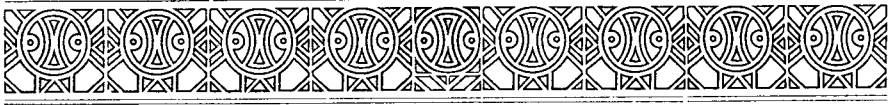
Őszintén bevallom, hogy a búcsúzás nagy lelki fájdalmat okoz, de távoznom kell, mert azt kívánja nemcsak egészségem, tehát saját érdekem, hanem a mindig szeretett, nagyra hívatott egyesület jövője is.

Életem minden küzdelmei között ezután is mindig szeretettel fogok visszagondolni egyesületünkre és mint egyszerű tag, ha tehetem, ezután is készségesen szolgálom hazafias közérdekű céljait.

Hálámat, köszönetemet fejezem ki mindama barátaimnak, munkatársaimnak, kik nehéz feladatomban teljesítésében önzetlenül, jóindulattal támogattak és kérem úgy őket, valamint egyesületünknek mindenik tagját, hogy tartsák meg szeretetüket nagyra hívatott egyesületünk és bizalmukat annak bölcs vezetősége iránt. A szent természet gyönyörűségeinek szemléletében leljenek a kedves Tagtársak minden bajukra írt, orvosságot, bánatukra a nyhületet és a Mindenható Isten legyen mind-nájunkkal.

Kolozsvár, 1914 december 30-án.

M. Kovács Géza.

Tagtársainkhoz.

A világháború fergetege zúg felettünk s elnémúlt minden más hang, nemcsak a Kárpátoktól az Adriáig, hanem a Csendes Oceántól az Atlanti tengerig.

A mi békés foglalkozásunknak — a turistaságnak — is egyelőre véget vetett.

Igazgató-választmányunk számot vetve a helyzettel s a háborúval járó gazdasági állapottal: október havi ülésén úgy határozott, hogy az „ERDÉLY” havonkénti kiadását megszünteti s ez évfolyamot egy záró-füzettel bevégzi. Az ügyvitelre egy bizottságot választott az egyesület tisztikarából, az egyesület érdeklődő tagjainak közreműködésével, akik hetenként összegyűlve, a folyóügyeket elintézik.

Pénzügyi helyzetünk is erre utalt, mert jövedelemforrásaink és a tagdíjbefizetések megcsappanván, takarékosagra kényszerültünk.

Kérjük tagtársainkat, hogy hazafiasan mérlegelvén a háborúval összefüggő helyzetet, elnézéssel legyenek folyóiratunk összevonása miatt s a tagdíjak pontos befizetésével tegyék lehetővé, hogy a jövő évvel — az áldásos béke bekövetkeztével — a rendes kerékvágásba visszatérhessünk.

Az E. K. E. ügyvezető bizottsága.

